

NAMENA, PROGRAMSKA STRUKTURA I KULTURNA FUNKCIJA ARHITEKTONSKIH OBJEKATA ZA SCENSKE DOGAĐAJE U REPUBLICI SRBIJI

792(497.11)(091)
ID: 174289932

Maja Ristić¹

Univerzitet umetnosti u Beogradu
Fakultet dramskih umetnosti, Beograd

Apstrakt:

Država je od samog početka razvoja profesionalnog pozorišta u Srbiji i osnivanja prvog nacionalnog pozorišta – Srpskog narodnog pozorišta u Novom Sadu, glavni konceptant i kreator repertoarskog pozorišta. Pozorište u Srbiji trenutno se razvija u diskontinuitetu jer nedostaje Zakon o pozorištu koji bi regulisao kategorizaciju. Nedovoljno profilisan repertoar, glomazan organizacioni aparat neke su od karakteristika ovog modela pozorišta.

Ključne reči:

kulturna politika, nacionalno pozorište, gradsko pozorište, anticipacija, organizacija, struktura, repertoar.

1. Uvod

Nezavisno od vremena iz koga je poteklo i u kome deluje, pozorište je oduvek anticipiralo društvene fenomene, politička uređenja, previranja i krize određene sredine. Odnos između umetnosti i društva možemo da sagledamo kroz njihovu neposrednu povezanost. „Umetnost drži ogledalo naspram društva i odražava ga. Umetnost oblikuje društvo tako što pruža pozitivne uzore i loše ponašanje predstavlja kao poželjno“ (Aleksander, D., 2007: 106). Proces nastanka predstave, stvaranje repertoarske politike pozorišta možemo da posmatramo i proučavamo sa estetskog stanovišta, dok odnos države prema pozorištu određuje njegov institucionalni i produkcionni model. Pozorište je kroz istoriju predstavljalo „opasno mesto“ i „polje interesovanje države, zato što zalazi u sferu životnih tema koje se mogu reflektovati kroz vlast i politiku“ (Ristić, 2005: 14). Nastanak i razvoj

¹ majari@ptt.rs

pozorišta na teritoriji Srbije odvijao se na fonu političko-teritorijalnih, socijalnih i kulturoloških diskontinuiteta. Konstituisanje pozorišnog sistema u Srbiji nastalo je prvo na teritorijama koje su bile pod nadležnošću habsburške carevine, u okviru složene i višenacionalne gradske urbane civilizacije, u kojoj su se pojavili dominantni oblici pozorišne produkcije, od prostih – diletantskih, do složenih – profesionalnih. Tako su se na teritoriji Srbije u XVIII i XIX veku razvijali:

- crkveno-školsko pozorište; Školsko pozorište²;
- amatersko pozorište odraslih;
- prvi oblici profesionalnih pozorišnih, putujućih družina;
- nacionalna i gradska pozorišta kao repertoarska, institucionalna pozorišta.

Sve inicijative i pokušaji da se formira stalno pozorište, od postojanja privatnog pozorišta u Komološu (Banat) Jovana Plemenitog Naka, koje je bilo sasvim moderno pozorište i to još u vreme osnivanja SNP-a, preko Kneževićeve pozorišne družine, koje je prikazivalo pozorišne predstave po Banatu i Bačkom Potisju, utičući na osnivanje SNP-a u Novom Sadu³, do osnivanja Teatra na Đumruku (1941–1942)⁴ i Teatra kod Jelena (1847–1848)⁵ – prvih stalnih, profesionalnih pozorišta u Beogradu sa državnom subvencijom, pokazale su koliko je pozorište važno, ne samo za edukaciju publike, razvoj glumačke i rediteljske profesije u nas nego i za mogućnost uticaja države, koja je preko zakonske regulative (1868–1911),⁶ pozorišnih odbora, aktivnosti intelektualca toga vremena „formirala model državne, centralističke, pozorišne politike“ (Ristić, 2005: 71).

- 2 Učenici Latinske škole u Sremskim Karlovcima igrali su 15. avgusta 1736. Godine „Tragikomediju“, koju je napisao rektor njihove škole Emanuilo Kozačinski.
- 3 Glumci Kneževićevog pozorišta činili su prvi ansambl Srpskog narodnog pozorišta.
- 4 Teatar na Đumruku otvoren je 4. XII 1841. godine, tragedijom Jovana Sterije Popovića, *Smrt Stefana Dečanskog*, koju su izveli diletanti; prerastanje tog Teatra u profesionalno pozorište značajan trenutak za istoriju srpskog pozorišta. Na inicijativu Atanasija Nikolića, uz pomoć oglasa koji je objavljen u *Srbskim novinama* i Ministarstva prosvete (15. XII 1841), u Beogradu je formirana profesionalna glumačka trupa od članova „Letećeg diletantskog pozorišta“ iz Zagreba i prvih profesionalnih glumaca iz Beograda. Predstave su davane u zgradi Đumrukane – carinarnice koja je adaptirana za potrebe pozorišta.
- 5 Na inicijativu Srbskog čitališta beogradskog došlo je do gostovanja Pančevačke družine, i to u velikoj sali zgrade „Kod jelena“, koja se nalazila na prostoru današnjih ulica Kralja Petra, Gračanike i Ivan Begove, gde je ranije bio stari turski han. Tu je knez Mihailo 1841. sagradio hotel, u čijem se prizemlju nalazila kafana sa velikom salom i u njoj su Pančevci izvodili predstave. Prva predstava izvedena je 9. maja 1847, da bi se u Beogradu trupa zadržala do 9. marta, kao „Teatar kod Jelena“ Nikole Đurkovića.
- 6 Prvi zakon o uređenju Narodnog pozorišta doneo je Državni savet 15. oktobra 1868, a potpisalo ga je Namesništvo 17. oktobra. On privremeno reguliše status pozorišta koje je pod državnom vlašću i ingerencijama Ministarstva prosvete. Nakon reformi i promena ovog zakona 1870, 1871. godine donet je Zakon, a 1911. Uredba o pozorištu koja Narodno pozorište u Beogradu uvodi u red evropskih pozorišta. Smatra se da je Zakon iz 1911. najbolji zakon o pozorištu koji poznaje istorija srpskog teatra.

Država je od samih početaka, pa sve do danas, glavni konceptant i kreator repertoarskog pozorišta, kao dominantnog oblika pozorišnog organizovanja. Iako trenutno u Srbiji ne postoji Zakon o pozorištu, koji bi regulisao kategorizaciju i makroorganizacionu mrežu pozorišta, pozorišne institucije prema produkcijskom modelu možemo da klasifikujemo na:

- nacionalna pozorišta (SNP, Narodno pozorište u Beogradu);
- regionalna (Pozorište Timočke krajine „Zoran Radmilović“, Zaječar; Kruševačko pozorište, Narodno pozorište Niš; Narodno pozorište Pirot);
- gradska pozorišta (Pozorište „Dobrica Milutinović“, Sremska Mitrovica; Narodno pozorište Nepsin haz Subotica, Narodno pozorište „Ljubiša Jovanović“, Šabac; Narodno pozorište Užice; Pozorište „Bora Stanković“, Vranje; Narodno pozorište Leskovac; Narodno pozorište „Sterija“, Vršac; Narodno pozorište „Toša Jovanović“, Zrenjanin; Narodno pozorište Kikinda; Teatar „Joakim Vujić“ Kragujevac; Novosadsko pozorište „Ujvideki Szin haz“, JDP, BDP, Atelje 212, Pozorište na Terazijama).

2. Srpsko narodno pozorište i Narodno pozorište u Beogradu

Srpsko narodno pozorište u Novom Sadu osnovano je 1861. godine, kao putujuće, „ambulatno“ pozorište sa idejom da ukaže na „delotvornost“, suštinsku važnost nacionalne kulture naroda, koji se još nalazio pod „kontrolom“ austro-ugarske politike. Ovo pozorište imalo je misiju da afirmiše i predstavi, za ono vreme, savremena shvatanja o pozorištu na srpskom jeziku, ali i da podstiče otpor protiv denacionalizatorske politike bečke i peštanske reakcije i da širi demokratske i „slobodarske“ ideje. Jovan Đorđević⁷ je, kao glavni tvorac umetničke funkcije ovog pozorišta (njegov upravnik, reditelj i dramaturg), polazeći od činjenice da profesionalno pozorište mora da ima dobru upravu, koja bi trebalo da, uz adekvatna novčana sredstva, formira dobar repertoar i pozorišno „društvo“ (Tomandl, 1953: 142), uspeo da, u nedostatku zgrade,⁸ konstituiše pozorište, sa stalnim ansamblom, sektorskom, tradicionalnom organizacionom strukturom, „mesnim“ pozorišnim odborima, čija je uloga bila da organizuju gostovanja tog teatra. Osnivanje SNP-a uticaće na razvoj celokupnog

7 Akciju za osnivanje Srpskog narodnog pozorišta Jovan Đorđević pokreće serijom članaka u *Srpskom dnevniku*.

8 Predstave su u prvim godinama rada davane u areni „Kod zelenog venca“, dok je 1867. godine postojao predlog i plan da se zgrada SNP-a izgradi ispred Katoličke crkve u Novom Sadu, što je odbijeno jer su se Nemci pobunili protiv ideje da se pozorište nalazi na takvom mestu. Pošto je pozorište „Dunderski“ izgorelo, SNP se seli u tadašnji Memorijalni dom kralja Aleksandra, kasnije Dom kulture, današnje „Pozorište mladih“. Godine 1981. pozorište dobija belo, mermerno zdanje u centru Novog Sada.

domaćeg pozorišnog sistema, u repertoarskom i produkcionom smislu, stoga smatramo relevantnim da priču o nameni SNP započnemo sa istorijskog gledišta. Kao nacionalno pozorište SNP treba da promoviše izvođenje dela nacionalne dramaturgije.

„Najmarkatniju grupu među delima domaćih pisaca⁹ i po broju premijera i po broju izvođenja, čine drame s motivima iz naše nacionalne istorije. One su, bez obzira na vreme nastanka, kao repertoarski potez bile posredna reakcija na politički, društveni i nacionalni položaj u kome je živio deo srpskog naroda u okviru austrijske monarhije“ (Marjanović, 1974: 251).

Na motive za formiranje ovakvog repertoara uticala je konzervativna i tradicionalna istorijska svest srpskog naciona. U to vreme bilo je mnogo važnije šta se izgovara sa scene nego kako će predstava komunicirati na estetskom i stilskom planu.

Sličan koncept sledilo je i Narodno pozorište u Beogradu. Po uzoru na evropsko pozorište, pre svega na bečki „Burgteatar“ (1776), osnovana su i organizovana nacionalna pozorišta na bivšim jugoslovenskim prostorima (Biljanovski-Čolić, 2005: 51). Tako je i pozorište u Beogradu, prema svom načinu nastanka, prema uzorima i modelima na koje se oslanjalo, tipično dvorsko i nacionalno pozorište, naravno sa određenim specifičnostima koje su bile plod izgradnje domaćeg državnog i kulturnog sistema. Prilikom istorijski presudnog gostovanja ansambla Srpskog narodnog pozorišta (1867) u gostionici „Kod srpske krune“, a zatim u maloj dvorani „Engleske kraljice“, knez Mihailo je obećao srpskoj prestonici pozorište – Narodno pozorište¹⁰. Nakon toga knez Mihailo inicira iscertavanje plana za zgradu i dobija obaveštenje Ministarstva građevinarstva da zgrada ne može da bude podignuta na Zelenom vencu. U saglasnosti sa Državnim savetom donesena je odluka da se pozorište podigne na „praviteljstvenom placu kod Stambol kapije“ (Ristić, 2005: 63). Od tada Narodno pozorište se razvilo i formiralo kao nacionalno pozorište sa tri ansambla (dramom, operom i baletom), koja rade u jednoj zgradi, zadržavajući tradicionalnu sektorsku organizaciju, sa mogućnošću realizacije *ad hoc* projekata. Oba nacionalna pozorišta slede koncept prikazivanja najznačajnijih dela domaće savremene dramaturgije (Vida Ognjenović, Milena Marković, Maja Pelević) i adaptacije – savremenog čitanja

9 To su dela Jovana Sterije Popovića *Vladislav, kralj Bugarski, Ajduci, San Kraljevića Marka, Smrt Srefana Dečanskog, Svetislav i Mileva* i *Miloš Obilić*, zatim *Zidanje Ravanice* Atanasija Nikolića, *Vladimir* i *Kosara* Lazara Lazarevića, *Herceg Vladislav* Jovana Subotića...

10 Narodno pozorište počelo je sa radom 10. novembra 1868. u Sušičevoj kući, dok je novo zdanje kod Stambol kapije otvoreno 30. oktobra 1869. godine.

klasika (*Gospođa ministarka* Branislava Nušića, u režiji Jagoša Markovića, *Kir Janja* Sterije Popovića, u režiji Egona Savina, *Koštana* Borisava Stankovića, u režiji Rahima Burhama, *Hasanaginica* Ljubomira Simovića, u režiji Jagoša Markovića, *Gogoljeva Ženidba*, u režiji Slavenka Saletovića). Misija Narodnog pozorišta utvrđena je i internim aktom – Statutom pozorišta koji kulturnu funkciju ovog pozorišta definiše organizovanjem i ostvarivanjem ciljeva od trajnog značaja za kulturu, dok umetnička delatnost počiva na načelu slobode umetničkog stvaralaštva. Koncept i status ova dva nacionalna pozorišta država „potvrđuje“ i Zakonom o delatnosti od opšteg interesa u oblasti kulture, kojim se utvrđuje opšti interes u oblasti kulture – Narodno pozorište i SNP su institucije pod zaštitom države.

3. Regionalna pozorišta

Regionalna pozorišta na našoj teritoriji počinju da se razvijaju u vreme konstituisanja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, a od 1929. godine, Kraljevine Jugoslavije, kada se osnivaju oblasna i banovinska pozorišta. Nakon oslobađanja u novoj državi FNRJ širi se mreža okružnih pozorišta, koja možemo da definišemo kao regionalna. Od tada pozorišni sistem prolazi brojne promene i probleme koji su usloveli nedosledno i neplansko razvijanje domaćih pozorišnih produkcionih modela. Zakonski propisi iz 1956. godine, omogućili su, s jedne strane, samostalniji rad pozorišnih institucija i preneli ingerencije, sa centra moći – Republike, na gradski – opštinski nivo. Iako su ovi pokazatelji ukinuli etatističko rukovođenje Ministarstva prosvete, oni su pozorišta postavili u vrlo nepovoljan materijalni položaj koji se odražava na mrežu pozorišta (koja je smanjena), loš položaj umetnika (Ristić, 2005: 125). Tokom sezone 1955/56. zatvorena su pozorišta u Pančevu, Smederevu, Kraljevu, Čačku, Valjevu, Svetozarevu, Prokuplju, Kosovskoj Mitrovici, Pirotu, Vranju i Sremskoj Mitrovici. Akcija ukidanja pozorišta odvijala se brzo obuhvativši celu Srbiju. Nakon tog perioda ne možemo da govorimo o zvanično utvrđenom modelu regionalnog pozorišta (izuzetak je pozorište Timočke krajine „Zoran Radmilović“ u Zaječaru), jer ne postoji sistemsko uređenje kulturnih institucija, pa ni pozorišta. Stoga, za potrebe ovog rada, u regionalna pozorišta ubrajamo Narodno pozorište Niš¹¹, Kruševačko

11 Globalna periodizacija pozorišnog procesa u Nišu pokazuje postojanje tri različite etape: od 11. marta 1887. do 20. oktobra 1921. postojalo je niško Pozorište „Sindelić“; 1921–1944. osnovano je Niško – gradsko povlašćeno pozorište; 14. oktobra 1944. osnovano je Narodno pozorište Niš. Banska uprava je krajem decembra 1936. tražila aktom od Gradskog poglavarstva u Nišu da odredi i odobri zemljište za podizanje zgrade. Na sednici od 23. 12. 1936. Poglavarstvo je ustupilo besplatno zemljište na Sindelićevom trgu. Već 1. januara 1939. zvanično je otvorena i osvećena zgrada.

pozorište¹², Narodno pozorište Pirot¹³ i pozorište Timočke krajine „Zoran Radmilović“ u Zaječaru¹⁴.

Pod regionalnim pozorištima danas podrazumevaćemo one kuće koje su u pojedinim fazama razvoja, ali i nastanku ispunjavale koncept „oblasnih“ pozorišta, a koja i danas brojnim gostovanjima i savremenim pristupom pozorišnoj organizaciji omogućavaju „demokratizaciju“ kulture. Decentralizacija kulture, promocija pozorišne umetnosti izvan metropole, grada – „centra“, neposredan odnos s publikom, afirmacija modela putujućeg pozorišta, mogućnost bolje zarade, pribavljanje dodatnih izvora finansiranja, ciljevi su regionalnih pozorišta. Specifičnost ovih pozorišta je da prikazuju predstave u skoro svim mestima gde postoji bar minimalni scensko-tehnički uslovi. Tako je Kruševačko pozorište igralo predstave u Vrnjačkoj Banji, Aleksandrovcu, Varvarinu i drugim mestima Kruševačkog okruga, Niško pozorište je pokrivalo moravski deo, dok zaječarsko pozorište gostuje u Boru, Knjaževcu, Kladovu, Majdanpeku, Negotinu, Sokobanji (*Kruševačko pozorište*, 1996: 25). Poznat je primer koprodukcije *Zlatno runo*, Borislava Pekića, u dramatisaciji i režiji Nebojše Bradića, BDP-a iz Beograda i Kruševačkog pozorišta, koja je krajem prošlog i početkom novog veka imala za cilj političku i kulturnu decentraliziju. Zbog materijalnih problema, nedoslednosti u finansiranju opština u kojima gostuju, regionalna pozorišta su često menjala status i prelazila u gradska pozorišta. Početkom 1991. godine, mnogo hvaljeni, ali nefunkcionalni model regionalnosti definitivno je kolabirao. Pozorište je ponovo postalo zaječarsko. Kršteno je imenom Zorana Radmilovića, pozorišnog mađioničara, koji je rođen u Zaječaru. Time je konačno prekinuto petnaestogodišnje natezanje sa opštinom u Timočkoj krajini oko obezbeđivanja sredstava (*Pozorište uprkos svemu*, 2008: 75). Odlukom gradske skupštine, pozorište je ugašeno u julu ove godine, zbog lošeg finansijskog stanja, koje je tu kuću pratilo od osnivanja, da bi ubrzo potom bilo osnovano Pozorište Timočke krajine „Zoran Radmilović“. Regionalno pozorište je svakako neophodan model na makroorganizacionom planu, jer omogućava da reditelji iz

12 Okružno narodno pozorište u Kruševcu osnovano je Odlukom Ministarstva prosvete Narodne Republike Srbije. Prva premijera Okružnog narodnog pozorišta – *Roditeljski dom* Valentina Kajtajeva, u režiji Miodraga Nauparca – izvedena je 1. maja 1946. godine, u adaptiranoj zgradi bivše kafane „Kasina“.

13 Pozorišni život u Pirotu počinje još 1889. godine, kada se ugledni Piroćanac Vojin Ćirković obratio ministru prosvete i crkvenih dela sa molbom da im se iz Kraljevsko-srpskog teatra pozajmi komad *Boj na Kosovu* Jovana Subotića. Okružna kulturno-prosvetna ekipa za Pirot i okolinu 13. septembra 1944. pokreće inicijativu za formiranje pozorišta. Ona će prerasti u diletantsku amatersku grupu. Krajem 1944. godine renovirana je zgrada „Esnafa“, a 1945. održana je premijera *Pokojnika* Branislava Nušića.

14 Na sednici Okružnog narodnog odbora oktobra 1946. godine doneta je odluka da se osnuje Okružno narodno pozorište sa sedištem u Zaječaru.

gradova – centra profesionalnu karijeru započnu u pozorištima u regionu (Jug Radivojević, Miloš Jagodić...), dok je repertoarska politika ovih pozorišta, pored prikazivanja najznačajnijih srpskih savremenih i klasičnih komada (*Sabirni centar* Dušana Kovačevića, *Odabrani i uništeni* – Ivan Jovanović, Dejan Petković, Marjan Todorović, *Putovanje sa svetim Savom* Olgice Nestorović, *Kamen za pod glavu* Milice Novković, *Ženidba i udadba* Jovana Sterije Popovića), usmerena na izvođenje komada pisaca iz zemalja bliskih određenoj oblasti (savremena bugarska i rumunska drama igra se na sceni pozorišta u Zaječaru). Repertoarska politika ovih pozorišta čvrsto je povezana sa autorima koji vode poreklo iz lokalne sredine (reditelj Vladimir Lazić koji je rodom iz Zaječara najviše režira u tom pozorištu), kao i kulturnim nasleđem regiona.

4. Gradska pozorišta

Dominatni produkcionni model domaćeg pozorišta čini široko rasprostranjena mreža gradskih pozorišta. Gradska pozorišta možemo da definišemo kao stalna, repertoarska pozorišta, koja osnivaju grad ili opština i, finansiranjem i postavljenjem upravnčkog kadra, utiču na koncept i namenu tih pozorišta. Međutim, gradska pozorišta funkcionišu takođe u uslovima diskontinuiteta domaćeg pozorišnog sistema, koji se koleba između državnog i tržišnog.¹⁵

Prema navedenim organizacionim „principima“ funkcionišu skoro sva gradska pozorišta u zemlji: Pozorište „Dobrica Milutinović“ u Sremskoj Mitrovici, Narodno pozorište „Nepsinhaz“ u Subotici, Narodno pozorište „Ljubiša Jovanović“ u Šapcu, Narodno pozorište u Užicu, Pozorište „Bora Stanković“ u Vranju, Narodno pozorište „Sterija“ u Vršcu, Narodno pozorište „Toša Jovanović“ u Zrenjaninu, Narodno pozorište u Kikindi, Somboru, Leskovcu, „Knjaževsko-serbski teatar“ u Kragujevcu, kao i beogradska pozorišta, BDP, JDP, Atelje 212 i Pozorište na Terazijama. Iako pozorišna organizacija svakako utiče na repertoarske karakteristike, neke globalne karakteristike pozorišnog sistema u Srbiji nisu uslovile ujednačenost idejnog koncepta ovih pozorišta. Tako su pojedine pozorišne kuće („Nepsinhaz“ u Subotici sa dramom na mađarskom i srpskom jeziku, pozorište u Somboru, „Knjaževsko-serbski teatar“ u Kragujevcu, Narodno pozorište „Toša Jovanović“ u Šapcu)¹⁶ svoj koncept zasnovale na koreni-

15 To potvrđuje i novi predlog Zakona o kulturi koji pokušava da definiše stalne, repertoarske kulturne institucije i načine delovanja umetnika na umetničkom tržištu.

16 Kao početak profesionalnog pozorišta u Subotici označava se 1853. godina. Nova zgrada podignuta je za godinu dana, ali na korintске stubove nije dospelo naziv pozorište, već Hotel Pešta, jer su gradski oci mislili da je to isplativije. Pola veka kasnije, 1904. godine, kada je zgrada obnovljena stavljen je natpis Gradsko pozorište. Prva predstava u zgradi Pozorišta u Somboru održana

ma srpske pozorišne tradicije i slavni početaka pozorišta koja su predstavljala „duhovni“ zamajac domaće pozorišne umetnosti. Negujući savremeni pozorišni izraz (Ljubiša Ristić osamdesetih godina u subotičkom pozorištu, zajedno sa Nadom Kokotović, okuplja veliki broj umetnika iz bivše Jugoslavije, stvarajući avangardni pozorišni izraz, izvan naturalizma), angažujući najznačajnije reditelje (u Somboru su režirali najistaknutiji reditelji svoje generacije: Mata Milošević, Marko Fotez, Jovan Putnik, Slavoljub Stefanović Ravasi, Ljubomir Draškić, Dejan Mijač, Paolo Mađeli, Vida Ognjenović, Dimitrije Jovanović, Stevo Žigon, Ljuboslav Majera, Gorčin Stojanović, Egon Savin, Ljubiša Ristić), ova pozorišta su se zalagala za nespecifične i nestandardne procese rada (rediteljski postupak Jagoša Markovića) na realizaciji pozorišnih predstava. Petar Volk u monografiji *Sto pedeset godina pozorišnog života u Šapcu (1840–1990)* ističe da su naša pozorišta morala da prolaze kroz mnogobrojne zahteve „trenutka“, „dnevne politike“ koja im je postavljala brojne kontradiktorne zahteve. Pozorište je „trebalo da se izgrađuje kao ‘prosvetno-propagadna’ institucija“, da bude prisutno jednako u selima, kao i u mestima i gradovima s izraženijom pozorišnom tradicijom, da podržava „prigodni ukus i da se bori za sopstveni umetnički identitet“ (Volk, 1990: 113). Dok su pojedine scene, savremenost u izrazu gradila na već postavljenoj tradiciji, beogradska pozorišta su svoj koncept menjala i prilagođavala duhu vremena. Tako je JDP, formirano na saveznom nivou Uredbom Vlade FNRJ (1947) koju je na predlog komiteta za kulturu potpisao Josip Broz Tito, pedesetih godina postalo gradsko pozorište, zadržavajući ideju reprezentativnosti u odabiru repertoara (Molijer, Marin Držić, Šekspir, Kornej, Slobodan Šnajder, Ljubomir Simović) reditelja (Dejan Mijač, Slobodan Unkovski, Egon Savin) i glumaca (Ljuba Tadić, Petar Kralj, Mirjana Karanović, Dragan Mićanović...). Pozorište Atelje 212 (1956) osnovano je kao avangardno pozorište, koje je prikazivalo predstave u adaptiranom prostoru zgrade „Borbe“, bez stalnog ansambla, ali sa jasnom uzročno- posledičnom vezom, u repertoarskom i predstavjačkom smislu sa Bitefom, dok je Terazjska scena, koja se u prvih dvadesetak godina (Humorističko pozorište, Beogradska komedija, Savremeno pozorište i, najzad, Pozorište na Terazijama) ¹⁷ „profilisala kao jedini ansambl u zemlji koji se kontinuirano bavi muzičko-scenskim oblicima tipa operete, mjuzikla, muzičke komedije, revije“ (Rapajić, 2006: 132). Međutim, iako neguje različite žanrove muzičkog pozorišta, Pozorište na Terazijama je svoj koncept menjalo, od izvo-

je 25. novembra 1882. godine. Knjaževsko-serbski teatar, kao dvorsko pozorište, čiji je direktor bio Joakim Vujić, otvoreno je 1935. u Kragujevcu. Teatar je smešten u adaptirane prostorije tipografije i imao je binu, lože i parter. Profesionalno pozorište u Šapcu počinje da deluje još 1840. godine. Između dva svetska rata, na inicijativu inženjera Tucakovića, u toku leta 1921, uz pomoć Aleksandra Bajića, vlasnika hotela „Pariz“, podignuta je pozorišna zgrada koja je posle Beograda, važila za najlepšu u zemlji.

17 Humorističko pozorište otvoreno je 1. marta 1951. predstavom *Dr Branislava Nušića*, u režiji Jovana Geca.

đenja predstava (spektakla) sa pretežno tradicionalnim, ruralnim temama, preko prvog rok-mjuzikla (*Soliter* Vesne Janković i Sanje Ilića, 1980), do pozorišta brodvejskog tipa (*A chorus Line, Kabare, Čikago*). Nedovoljna repertoarska profilisanost, nedostatak misije i konteksta u kojem će se određeno delo izvoditi neki su od osnovnih problema gradskih i regionalnih pozorišta. Nacionalna pozorišta se oslanjaju na izvođenje klasične nacionalne i svetske drame, „uspavana“ u birokratski sistem, dok se na primeru gradskih i regionalnih pozorišta može videti dualizam pozorišta u Srbiji, dualizam između tržišnog i insitucionalnog pozorišta. Možda će prednacrt zakona koji će se uskoro naći u skupštinskoj proceduri doneti novu dugoročnu strategiju za naše pozorište.

Literatura

- Aleksander, D. V. (2007) *Sociologija umetnosti*, Novi Sad.
- Biljanovski-Čolić, D. (2005) *Sanjari srpskog nacionalnog teatra*, Beograd.
- Biljanovski-Čolić, D. (1997) *Beogradsko dramsko pozorište*, Beograd.
- Jakić, S., Stojković, B. S. (1981) *Niško pozorište 1887–1944*, Beograd.
- Marjanović, P. (1974) *Umetnički razvoj Srpskog narodnog pozorišta 1861–1868*, Novi Sad.
- Muždeka-Mandžuka, D. (2003) *Projektna organizacija u pozorištu*, Beograd.
- Petrović, M. (2000) *Oslobođene drame*, Beograd.
- Rapajić, S. (2006) Muzičko pozorište na Terazijama, *Zbornik radova Fakulteta dramskih umetnosti* (8/9).
- Ristić, M. (2005) *Uticao pozorišne politike na menadžment Narodnog pozorišta u Beogradu (1868–2003)*, magistarski rad, Fakultet dramskih umetnosti, Beograd.
- Stojadinović, R. (1984) *Kragujevačko pozorište*, Beograd–Kragujevac.
- Stojković, S. B. (1978) Istorija srpskog pozorišta od srednjeg veka do modernog doba (drama i opera), *Teatron* (10/11).
- Tomandl, M. (1953) *Srpsko pozorište u Vojvodini I*, Novi Sad.
- Volk, P. (1990) Sto pedeset godina pozorišnog života u Šapcu, *Teatron* (72/73/74).

Dokumenti

- *Beogradsko dramsko pozorište 1947–2007* (prir. Pašić, F., 2007) BDP, Beograd.
- *Kruševačko pozorište 1946–1996*. (1996) Kruševačko pozorište, Kruševac.
- *Narodno pozorište NIŠ 1944–1987*. (1987) *Teatron*, br. 59/60/61/62, Muzej pozorišne umetnosti Srbije, Beograd.

- *Pozorište uprkos svemu* (2008) Pozorište Zoran Radmilović, Zaječar i Srpska knjiga, Ruma.
- *Predlog Zakona o kulturi* (2008) Ministarstvo kulture Republike Srbije, Beograd.
- *Premladi za pedesete* (2006) Atelje 212, Beograd.
- *Zakon od opšteg interesa u oblasti kulture* (1992) *Službeni glasnik*, br. 46, Beograd.

ARCHITECTURE OF STAGE VENUES IN THE REPUBLIC OF SERBIA – THEIR PURPOSE, PROGRAM STRUCTURE AND CULTURAL FUNCTION

Summary

Theatre has been anticipating social phenomena for a long time – politics, turmoil and crises of the given surrounding, regardless of the time of its origin or the present moment of its action. Our domestic theatre have followed the same path. It developed from red – school theatre and school theatre, through amateur adult theatre and traveling troupes, to national and city theatre. Right from the early beginnings of the professional theatre and the founding of the first national theatre – the Serbian National Theatre in Novi Sad, the Government was the one deciding upon its concept and repertoire. The theatre in Serbia is presently suffering a certain discontinuity of development, due to the lack of a theater law defining differences between theatre categories. Within the range of macro organization we recognize the following types: national, regional and city theatres. The concept of national theatre is ruled by its task to promote domestic drama and preserve national culture and language, while the aim of regional theatre is to bring decentralization and democracy into culture. The former is the least represented type of theatre in Serbia, because the territory is not divided into regions, though it requires less financial support and enriches repertoire diversity. The widely spread net of city theatres is the dominant production type in Serbia. Those can be defined as permanent, repertoire theatres, founded by either the city or the municipality. They have wide repertoire, from classic plays, through the affirmation of domestic contemporary drama and cherishing musicals, to European contemporary drama. Consequently, some of the city theatre characteristics are insufficiently profiled repertoire and huge organization apparatus.